

הגאון רבי יעקב חיים סופר זצ"ל

בעמח"ס "כף החיים"

נולד בבגדאד שבבבל לאביו רבי יצחק ברוך זצ"ל בשנת תר"ל לערך. בצעירותו ואברכותו למד בשיבת "בית זלכה" שבבבל אצל רבותיו הגאונים רבי אלישע דנגור זצ"ל ראב"ד בגדאד, ומאביו זצ"ל, ומעוד גאוני בבל. גם למד תורה מהגאון רבי יוסף חיים זצ"ל בעל ה"בן איש חי", ואף הוסמך על ידו - וע"י שאר גאוני בבל - להוראה.

בשנת תרס"ד עלה לארה"ק והצטרף למקובלי ומכווני ישיבת "בית אל" שבעיה"ק, ומאוחר יותר הצטרף לישיבת המקובלים "רחובות הנהר" שעמדה בראשותו של הגה"ק ר' שאול דוויק הכהן זצ"ל (השד"ה) בעמח"ס "איפה שלמה" על הסה"ק "אוצרות חיים".

במשך קרוב ל-40 שנה עד פטירתו, עסק בכתיבת חיבוריו הגדול "כף החיים" עשרה כרכים על הש"ע או"ח ויו"ד, ו"קול יעקב" על הלכות סת"ם, ועוד כמה וכמה ספרים באגדה ודרוש.

נלב"ע בעיצומו של כתיבת "כף החיים" על יו"ד, ביום ש"ק ט' סיון תרצ"ט.

כתב היד נערך ונמסר לידינו ע"י נינו הרב דוד אהרן סופר הי"ו, תשו"ח לו.

הנה תוך כדי הכנת ספרי זקנינו הגדול הרב בעל כף החיים זיע"א לדפוס מחדש, במהדורה מפוארת ומשובחת, נתגלה בגניזה אשר בעליית נג אחד מבתי הכנסת בשכונת הבוכרים אוצר ובו למעלה מאלף דף מהספר כף החיים בכתב יד מו"ז המחבר, אשר זהו כתב היד המקורי שנמסר למדפיסים וממנו נדפסו הספרים, וכעת הנחנו כתב יד זה עמדה לראש המהדורה החדשה אשר תצא לאור בעזרת השם בקרוב.

והנה מלבד התיקונים וההשלמות הרבים, שיתוקנו במהדורה החדשה ע"פ כתב יד המחבר, אחד מהמציאות הגדולות שנמצאו בו הוא עמוד שלם אשר נשמט מהדפוס באורח חיים סימן קס"ח אות קב"ב, בענין ברכת הרח"ת חלקו"ם¹, ובעיקר הדברים מתבסס רבינו על הרב זכחי צדק (יו"ד סי' קי"ב אות י"ט כ'), ופוסק כמותו לענין ברכה ראשונה שמברכין עליו בורא מיני מזונות², אלא שלענין ברכה אחרונה המעיין בכה"ח הנדפס משתומם, שהוא פוסק שמברכין בנ"ר, ומביא שכן דעת הוב"צ³, והמעייין בזכחי צדק עצמו יראה שפוסק בהדיא שלא יאכל ממנו אלא בתוך הסעודה וכדו' כי אין

1 והוא ממתק שבא מערי טורקיא ומצוי שם עד היום למאד, והומצא לפני כ-250 שנה, שעיקרו מסוכר ומים ומעט דגן, מקור השם הוא משמו של הממתק בערבית: רחת אל - חולקום, שפירושו הוא "סיפוקו של הגרון".

2 היינו החלקו"ם שהיה מצוי בזמנם בבגדאד, אבל המצוי בירושלים בזמן הרב כה"ח הקמת היה עשוי רק לדבק וברכתו שהכל ובנ"ר לכתחילה, כמ"ש הרב בסוף דבריו.

3 שכן הוא הנוסח של הכה"ח הנדפס: וכתב עוד שם בספר זכחי צדק אות י"ט דממוצא דבר יצא לנו שעל מין אחד שקורין בערבי רח"ת חלקו"ם והוא [כאן חסר עמוד שלם] אם אכלם שלא בתוך הסעודה מברך בנ"ר משום דברכת בנ"ר שייכא אכל מילי, וכתב דה"ה אם מסתפק במה שאכל אם ברכתו אחרונה מעין ג' או בנ"ר דיברך בנ"ר יעו"ש. וא"כ כל שכן בנידון דידן דאכל דבר שברכתו בנ"ר אלא רק דאיכא חשש משום דבר שמעורב בתוכו, שיברך אחריו בנ"ר:

צילום כתיבת רבי יעקב חיים סופר זלה"ה מתוך הנשמט מספרו "כף החיים"

ברכתו בנ"ר⁴, וגם מה שהביא הכה"ח משמו ש"אם מסתפק במה שאכל אם ברכתו אחרונה מעין ג' או בנ"ר דיברך בנ"ר", המעיין יראה שלא נזכר שם כלום מזה.⁵

וב"ה אחר שמסר הקב"ה עולמו לשומרים ונמצא כתב יד רבינו המחבר זיע"א, מתברר שנשמט כאן בנדרם עמוד שלם מכתב יד, ואחר השלמתו מתבררים הדברים, שמסקנת הרב כה"ח בענין הברכה האחרונה על החלקו"ם היא שמברך בנ"ר ודלא כהזכ"צ, והציטוט הנ"ל [אם מסתפק במה שאכל אם ברכתו אחרונה מעין ג' או בנ"ר דיברך בנ"ר] הוא מהרב כנה"ג ולא הובא כלל בזכ"צ.

ובתוך הדברים מתברר שדעת כה"ח לפסוק כהכנה"ג באכל חצי זית מו' מינים וחצי זית דבר אחר שיברך בנ"ר, כדעת כנה"ג ומג"א וכדעת הבן איש חי (שנה ראשונה מסעי אות ה'), וראה ע"ז מאמר נוסף, ואם מסתפק במה שאכל אם ברכתו אחרונה מעין ג' או בנ"ר, יברך בנ"ר. ואתה תחזה.

ולשלמת הדברים, מצאנו בכה"ח יו"ד ח"ב סי' קי"ב אות מ"א דבר פלא, שם חוזר ומסיק בקצרה כמ"ש כאן שכרכה האחרונה של החלקו"ם בנ"ר (ראה בפנים בהרחבה), אולם מציין לסימן ר"י אות ג' במקור להכרעתו בן באורח חיים, ולא למש"כ כאן בסי' קס"ח אות קכ"ב, וזה בגלל שכשבא לציין ביו"ד את דין החלקו"ם לא מצאו במקומו סי' קס"ח, כי נשמט בדפוס, אולם היה ברור לו שכתב בעבר שכרכתו בנ"ר, וציין למקור נוסף שכתב בו כן, בסימן ר"י ושם הוא ללא הדין הכללי שמצטרפין שני חצאים לברכת בנ"ר.⁶

דוד אהרן סופר

4 וזה לשון הרב זכ"צ שם בסוף דבריו: ואם כן הכי נמי בנדון דידן שאין לאכול כזית מן החלקו"ם אלא דוקא פחות מכזית כדי שלא יצטרך לברך ברכה אחרונה, ואם רוצה לאכול כזית או יותר יאכל אותו בתוך הסעודה ויפטור אותו בבהמ"ז, או יאכל אח"כ פת הבאה בכסנין וגם ישתה מים ויברך מעין ג'. ובורא נפשות רבות וממה נפשך נפטר החלקו"ם.

5 ובעת ההדפסה ממש מצאתי בספר מעשה נסים עמ' קי"ב וז"ל: ברכת בורא נפשות. כתב כה"ח סי' קס"ח אות קכ"ב משם זכ"צ דאם מסתפק במה שאכל אם ברכה אחרונה מעין ג' או בנ"ר דיברך בנ"ר, ואחר המחילה לא דק בהעתקתו, ואדרבה הזכ"צ שם סוף אות כ' כתב דברכת בנ"ר אינה פוטרת אלא על מה שנתקנה עיי"ש. עכ"ל. והצדק עמו כי הציטוט הנ"ל באמת הוא מהכנה"ג, כמבואר בכת"י, ורק בגלל השמטת העמוד הנ"ל נראה כציטוט מהזכ"צ.

6 כשהראיתי הדברים לבן דודי הר"ר יצחק בר"ר סופר כתב לי להשלמת הדברים, ואלו דבריו: הנה כתב הרב כה"ח כאן אות קכ"ז וז"ל: הורמיג"ו, דהיינו שקולין שקדים וכדומה וזרע גד וכותשין אותו ונותנין בתוכו פירורי לחם דקין קלויין באש ואחר כך מבשלין הכל במים ואוכלין אותן, מברכין בורא מיני מזונות. גת ורדים שם, וכן הסכים מהר"י שם. ולענין ברכה אחרונה כתב הגנת ורדים שם שאם יש בתערוכת כזית בכדי אכילת פרס וכשיאכל מתעורבת ה' מינים כזית מברך אחריו ברכה אחת מעין שלש, אבל מהר"י שם חלק עליו וכתב שצריך שיהא כזית בכדי אכילת פרס ושיאכל אכילת פרס כדי שיברך עליו ואם לאו לא יברך מעין שלש יעו"ש, והביאו יד אהרן שם, בית מנוחה אות ל"א. וכבר כתבנו לעיל אות (כ"ג) [קכ"ב] לענין דינא דאין לברך אחריו מעין שלש אלא דוקא אם יש כזית בכדי אכילת פרס וגם אכל שיעור פרס דאז יש במה שאכל כזית דגן ואם לא לא יברך אחריו כי אם בורא נפשות רבות יעו"ש. ויתבאר עוד מזה לקמן בסימן ר"ח סעיף ט' בס"ד. עכ"ל. והנה באות כ"ג אין שום דבר מענין זה, אלא שהתכוין לכתוב קכ"ג ובטעות כתב כ"ג, ובאמת אות קכ"ג הינה היום אות קכ"ב, כיעו"ש בכת"י, שאות קכ"ב שלפנינו בתחילה היתה אות קכ"ג, ושינה לאות קכ"ב, עיי"ש (ולכן הגהנו כן בכה"ח החדש), ואם כן נמצא שבמקור כבר ציין הכה"ח עצמו לעמוד שנשמט מהכת"י.

בענין צירוף חצי שיעור מין שבעה עם מאכל אחר לברך בורא נפשות

כף החיים או"ח סימן קס"ח אות קכ"ב: וכתב עוד שם בספר זכחי צדק אות י"ט דממוצא דבר יצא לנו שעל מין אחד שקורין בערבי רח"ת חלקו"ם והוא [שמביאין⁷ קב א' מחלב חטה וששה קבין מסוק"ר ומערבין אותם ועושין אותן רח"ת חלקו"ם⁸ שמברכין עליו בורא מיני מזונות.

והגם שמין הנזכר אין בו כזית בכדי אכילת פרס לסברת הרמב"ם ז"ל דכתב שם הרב גינת ורדים ששיעור אכילת פרס הוא ג' בצים להרמב"ם שהם ששה זיתים, אם כן כל דבר שנותנים בו דגן אחד מששה חלקים יש בו כזית בכדי אכילת פרס, ולסברת רש"י שיעור אכילת פרס הוא ד' בצים שהם ח' זיתים אם כן כל שיש בו דגן אחד מח' חלקים הוא בכדי אכילת פרס יעו"ש, ומרן ז"ל פסק כהרמב"ם ז"ל, שכן מצינו בש"ע א"ח סי' תרי"ב סעי' ד' שכתב שיעור אכילת פרס י"א ד' בצים וי"א ג' בצים וידוע דהלכה כ"א בתרא, והכי נמי סתם בס' שם"ח סעי' ג', וסי' ת"ט סעי' ז', ואם כן נמצא חלקו"ם זה אין בו כזית בכדי אכילת פרס להרמב"ם כיון שאין בו כי אם חלק א' מז', אפילו הכי מברכין עליו במ"מ כמ"ש הפר"ח במים חיים סי' ח' שכל שיש בו מה' מיני דגן אפילו מעט מברכין עליו במ"מ יעו"ש. וכתב, וכן הוא סברת רוב הפוסקים שהבאנו לעיל בענין הזלבייה, ושכן העיד ג"כ כמהרי"ח ז"ל שבא"י ודמשק ואר"ץ מברכין עליו במ"מ יעו"ש. וכ"נ דעת מרן ז"ל בס' ר"ח סעי' ט' דאפילו אין בתערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס מברך לפניו במ"מ יעו"ש. וכ"כ מ"א שם ס"ק מ"ו.

ומיהו כל זה שכתבנו לענין ברכה ראשונה, אבל לענין ברכה אחרונה יש ג' מחלוקות בדבר. דלסברת הרב גינת ורדים שם בכלל א' סי' כ"ד אם יש כזית דגן בכדי אכילת פרס הגם שלא אכל כי אם כזית מן התערובות מברך אחריו על המחיה, ומשמע מדבריו הא אם לא יש כזית דגן בכדי אכילת פרס ואכל כזית מן התערובות מברך אחריו בנ"ר יעו"ש, וכ"כ המאמ"ר בס' ר"ח או' י"ז דלדעת מרן ז"ל אם לא יש כזית בכדי אכילת פרס מברך לפניו במ"מ ולאחריו בנ"ר יעו"ש. ולס' הפר"ח שם בס' מים חיים סי' ח' אפילו אם לא יש כזית דגן בכדי אכילת פרס ואכל כזית מן התערובות מברך אחריו על המחיה יעו"ש⁹, וכ"נ דעת מ"א שם, וכ"כ פרמ"ג שם בא"א או' מ"ו יעו"ש, ומיהו הרב פרח שושן שם חולק על הרב גינת ורדים וכתב דאפילו אם יש כזית דגן בכדי אכילת פרס אינו מברך על המחיה אלא אם כן אכל שיעור פרס שבודאי יש במה שאכל כזית דגן, אבל אם לא יש במה שאכל כזית דגן אינו מברך אלא בנ"ר יעו"ש, והב"ד לקמן או' קכ"ז יעו"ש. וכ"כ הרב זרע אברהם שם יעו"ש.

ואם כן לפי מה דקיימא לן סב"ל אין לברך על המחיה אלא אם כן יש בתערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס וגם אכל פרס דאז יש במה שאכל כזית דגן וכסברת הרב פרח שושן והרב

7 מכאן ליתא בנדפס, והושלם עמוד שלם על פי כתב יד המחבר.

8 למש"כ כאן הקמח הוא אחד מז' חלקי החלקום.

9 שכתב דהכי חזו רבנן לתקוני לענין ברכה אחרונה, דכל שיש בו מחמשת המינים אפילו דבר מועט אינך לא חשיב ומגרר גריר בתר חמשת המינים וכאילו כולו מחמשת המינים דמי, עיי"ש במים חיים.

זרע אברהם ז"ל, ואם לא, לא יברך אחריו כי אם בנ"ר, וכמ"ש הכנה"ג בהגה"ט סי' ר"י בענין מי שאכל חצי זית מז' מינים וחצי זית מדבר שברכתו אחרונה בנ"ר שיברך בנ"ר ויעו"ש מילתא בטעמא והביאו מ"א שם סק"א והאחרונים ועי"ש במחה"ש.¹⁰

והגם שכתב הטור בס' ר"ח דברכה אחרונה אין לומר אלא כפי שנתקנה וכ"כ מרן שם סעי' ד' בענין דגן שלוק דהתוספות מסתפקים בזה ויש לאוכלו בתוך הסעודה יעו"ש¹¹, התם שאני משום דיש ספק אם יברך מעין ג' או בנ"ר ואם יברך בנ"ר הרי לא נתקנה הברכה על זה דשמא ברכתו דוקא מעין ג', אבל הכא הרי אכל דבר שנתקנה הברכה עליו שהוא הדבש שברכתו בנ"ר אלא רק שהחששה היא למה שמעורב בתוכו, וכיון דאיכא פלוגתא אי חוששין או לא, יש לילך אחר המיקל ולברך בנ"ר¹², וכמ"ש הכנה"ג דאם אכל חצי זית מז' מינים וחצי זית דבר אחר שיברך בנ"ר, ועוד הא כתב שם הכנה"ג דגם התוספות לא אמרו אלא לכתחילה אבל בדעיבד¹³ אם אכלם שלא בתוך הסעודה מברך בנ"ר משום דברכת בנ"ר שייכא אכל מילי, וכתב דה"ה אם מסתפק במה שאכל אם ברכתו אחרונה מעין ג' או בנ"ר דיברך בנ"ר יעו"ש. וא"כ כל שכן בנידון דידן דאכל דבר שברכתו בנ"ר אלא רק דאיכא חשש משום דבר שמעורב בתוכו, שיברך אחריו בנ"ר.¹⁴

10 וכן פסק רבינו בס' ר"ח אות ג"ן בדומה לזה עיי"ש: ועל כן כיון שיש פלוגתא בזה וקיי"ל סב"ל אין לברך אחריו ברהמ"ז אלא א"כ אכל פרס ולא שהה באכילתו יותר מכדי אכילת פרס, אבל אם לא אכל פרס או ששהה באכילת פרס יותר מכדי אכילת פרס אין לברך אחר פת זה כי על המחיה.

11 פי', מקשה, דאי נימא דדמי לדין מרן בדגן שלוק, הגם דבדעיבד פסק שם כהנה"ג דיברך בנ"ר אבל לכתחילה לא יכניס עצמו לזה, ואילו ברחת חלקום פוסק דאפילו לכתחילה ברכתו בנ"ר ועי"ז קאי החילוק.

12 בחילוק זה ארווחא ליישב קושיית רבי ישמעאל הכהן במכתבו להרב שדי חמד (פאת השדה מערכת ברכות סימן כ"ד ד"ה אלא) שאין סברת כנה"ג במי שאכל חצי זית מז' מינים וחצי זית מדבר שברכתו אחרונה בנ"ר שיברך בנ"ר מוסכמת, "ואדרבה אני לעניות דעתי לדעת מרן אין בורא נפשות רבות פוסט מעין שלש דהלא בסימן ר"ב בפלוגתא דהרא"ש ושאר פוסקים גבי מי שריית צמוקים ותאנים בתחילה מצא תיקון שיברך שהכל ויצא אליבא דכולי עלמא ואילו בסוף לא מצא תיקון זולת שישתה בתוך הסעודה ואם איתא הוה ליה למימר שיברך בורא נפשות רבות" וכו' עיי"ש, ולדברי כה"ח הנ"ל יש לחלק בפשיטות, שכשיש ספק מה ברכת הדבר אין לומר שיברך בנ"ר כיון שאין לומר ברכה אחרונה אלא כפי שנתקנה, אבל כשיש תערובת ב' סוגים ויש בו ממין שבודאי ברכתו בנ"ר כיון דאיכא פלוגתא מה לברך יש לילך אחר המיקל ולברך בנ"ר. עד כאן מהעמוד הנוסף בכתב היד, מכאן ואילך איתא בנדרפס.

13 ובקצרה כתב כן רבינו ביו"ד סימן קי"ב אות מ"א: ולענין ברכה אחרונה של חלקו"ם אם יש כזית דגן בכדי אכילת פרס דהיינו אחד מששה חלקים וכמו שסתם בשלחן ערוך אורח חיים סימן תס"ח סעיף ג' וסימן ת"ט סעיף ז' וסימן תרי"ב סעיף ד' כדעת הרמב"ם דשיעור פרס הוא שלש ביצים דהיינו ששה כזיתות ואם כן כשיהיה אחד מששה נקרא כזית בכדי אכילת פרס ואכל שיעור שיש בו כזית מחמשה מינים אז יברך אחריו על המחיה משום דאיכא פלוגתא בזה וספק ברכות להקל, וכמו שכתב זבחי צדק אות כ', ועל כן לא יברך אחריו על המחיה אלא אם כן יש בו כזית דגן בכדי אכילת פרס וגם אכל שיעור שיש בו כזית דגן, אבל אם לא אכל שיעור שיש בו כזית דגן אלא אכל בין הכל שיעור ברכה אחרונה או שאין בו כזית דגן בכדי אכילת פרס ואכל אפילו הרבה אין לברך אחריו רק בורא נפשות רבות משום דברכת בורא נפשות רבות פוסטת אם אכל חצי שיעור מין דגן וחצי שיעור ממין אחר כמו שכתבנו בדברינו לאורח חיים סימן ר"י אות ג' בשם כמה פוסקים יעו"ש, [וז"ל שם: ואם אכל חצי זית מז' מינים וחצי זית מדבר שברכתו האחרונה בנ"ר העלה הכנה"ג בהגה"ט דמברך לאחריו בנ"ר, והשיג על האומר דאין לברך אחריו כלום יעו"ש, והביאו מ"א סק"א, וכתב דה"ה פת ודבר אחר מצטרפין. א"ר אות ח', סולת כלולה אות ה', יד אהרן בהגה"ט, וכן הסכים בית יודיה ח"ב סימן צ"ח, והביאו הברכ"י אות א', וכ"כ חיי אדם כלל ח' אות מ"ז, קיצור שו"ע סימן נ"א אות ד'. ומשמע מדברי הפוסקים הנזכרים דאין חילוק ובין אם אכל חצי זית האחר מין שברכתו ראשונה פה"ע או פה"א או שהכל דלעולם מברך אחריהם בנ"ר, וכן כתב בית יודיה שם בהדיא. ומ"ש הכסא אליהו לחלק אינו נראה דבנקל יש לדחות כאשר יראה המעיין]. ועיין זבחי צדק שם מה שנכנס אחר כך לבית הספק

ודע דזה שאמרנו הגם שלא יש כזית בכדי אכילת פרס דיברך לפניו במ"מ, היינו דוקא אם נרגש טעם הדגן בתוך הדבש וכדמשמע מדברי מרן ז"ל בסי ר"ח סעיף ט' ומ"א שם ס"ק ט"ו, אבל אם לא נרגש טעם הדגן שם מחמת מיעוטו אינו מברך אלא רק שהכל, שזה נחשב עשוי רק לדבק ובטל בדבש, וכמ"ש בש"ע שם סעיף ב' יעו"ש, ועל כן ראה"ת חלקו"ם שעושים עתה כאן בירושל"ו וגם הבא מקושטא שאין נרגש בו חלב חטה כי אם טעם הסוקר לבד אין לברך עליו כי אם דוקא שהכל לפניו ולאחריו בנ"ר.

ודע גם דבאלו הענינים הם משתנים לפי המקומות והזמנים דשמעתי אומרים דיש עתה שעושים הזאלביי"ה והרח"ת חלקו"ם מקמחים שאינם מה' מיני דגן, ועל כן צריך המורה לחקור ולדרוש ואחר כך להורות.¹⁵

הרב דוד אהרן סופר

בענין אבל חצי זית ממין שבעה וחצי זית מדבר שברכתו נפשות שמצטרפים לברך בנ"ר

אמר התלמיד נין רבינו המחבר זיע"א: הנה מסיק רבינו כאן דברכת הרחת חלקום (דהוא תערובת מעין ג' ושהכל) לאחריה היא בנ"ר, ודלא כהרב זבחי צדק שם שכתב: אחר שכתבנו זה ראינו לרבינו הטור ז"ל באו"ח סימן ר"ח שכתב שברכת בורא נפשות רבות אינה כברכת שהכל שברכת שהכל פוטר הכל אפילו הספק שעל הכל אם אמר שהכל יצא, אבל בורא נפשות רבות אינה פוטרת הכל ואינה פוטרת אלא על מה שנתקנה, והיא סברת התוס' והרא"ש ועיקרה מן הירושלמי דברכות, וכן סברת כל הפוסקים, וכן דעת מרן הב"י שם ומשו"ה פסק מרן ז"ל שם בסעיף ד' גבי אכל דגן חי וכו' שהנכון שלא לאוכלו אלא בתוך הסעודה ויפטרנו בבהמ"ז וכן כתב בסימן ר"ב סעיף י"א גבי מי שריית צמוקין שכתב שיש להסתפק אם יברך בורא נפשות רבות או מעין שלש וכתב ולכן הירא שמים לא ישתה אלא בתוך הסעודה או יאכל פרי משבעת המינים וגם ישתה מים כדי שיצטרך לברך ברכה אחת מעין שלש ובורא נפשות רבות וכו' עי"ש. ואם כן הכי נמי בנדון דידן שאין לאכול כזית מן החלקו"ם אלא דוקא פחות מכזית כדי שלא יצטרך לברך ברכה אחרונה ואם רוצה לאכול כזית או יותר יאכל אותו בתוך הסעודה ויפטר אותו בבהמ"ז או יאכל אח"כ פת הבאה בכסנין וגם ישתה מים ויברך מעין ג' ובורא נפשות רבות וממה נפשך נפטר החלקו"ם. עכ"ל.

ואפשר מפני שלא ראה דברי הפוסקים הנזכרים. [א.ה. נוספה שם הגה"ה מהגרע"י: זה אינו, עיין יביע אומר [ח"א] אורח חיים ריש סימן י"ב (ראה בדברינו לקמן)].

ומה שציין הרב כה"ח לסי' ר"ג אות ג' כמקור להכרעתו כן באורח חיים ולא למש"כ בפנים בהרחבה מסי' קס"ח אות קכ"ב, הוא בגלל שכשבא לציין ביו"ד את דין החלקו"ם לא מצאו במקומו סי' קס"ח, כי נשמט עמוד זה בדפוס, וזכינו להשלימו כאן, אולם היה ברור לו שכתב בעבר שברכתו בנ"ר, וציין למקור נוסף שכתב בו כן, בסימן ר"י אות ג' ושם הוא ללא פירוט דין החלקום.

15 וביו"ד סי' קי"ב אות מ' מסיק בדומה: ולענין ברכת מין מתיקה שקורין בערבי חלקו"ם, כתב זבחי צדק אות י"ט דאף על פי שאין בו מחלב חטה כזית בכדי אכילת פרס דיש לברך עליו בורא מיני מזונות יעו"ש. ומיהו כבר כתבנו שם באורח חיים דהיינו דוקא אם נרגש טעם הדגן בתוך הדבש אבל אם לא נרגש טעם הדגן מחמת מיעוטו אין לברך רק שהכל שזה נחשב עשוי לדבק ובטל בדבש של הסוק"ר יעו"ש. וכן המנהג פה עיר הקודש ירושלם ת"ו שמברכין על החלקו"ם שהכל, לפי שאין נרגש בו טעם חלב חטה רק טעם דבש של הסוק"ר. ומה שכתב שם זבחי צדק שהעידו שבארץ ישראל ודמשק וארם צובא מברכין עליו בורא מיני מזונות אפשר שנשתנה הענין על ידי הזמן וכמו שכתב שם שהענין ישתנה לפי הזמן יעו"ש.

וא"כ מסקנת הזב"צ דדמי למש"כ הטור ואי אפשר לברך עליו לא בנ"ר ולא מעין ג', ויאכלו תוך הסעודה וכדו', אבל דעת כה"ח שמברכין עליו בנ"ר ולא דמי לדין הטור כמו שחילק בפנים.

ורדן זה במי שאכל חצי זית מז' המינים וחצי זית ממין שברכתו בנ"ר שמברך בנ"ר כן הוא דעת גדולי האחרונים הלא הם, הרב כנה"ג (סי' ר"י בהגה"ט), והמג"א (שם סק"א), והא"ר (שם סק"ח), והחיי אדם (כלל נ' דין ט"ז), והמחצה"ש (שם אות א'), יד אהרן (סי' ר"י בהגה"ט), ור"י עייאש בשו"ת בית יהודה (ח"ב סי' צ"ח נדפס בספרו בני יהודה), והרחיד"א בברכי יוסף (ר"י סק"א), וערך השולחן (ר"ב ס"ב), וסידור הגר"ז בדיני ברכת הנהנין (פ"ח אות ז'), וערוך השלחן (סי' ר"ב סעי' י"ו), וזכור לאברהם (פ"א דף י"ט), וקיצור שו"ע (נ"א דין ד'), ושדי חמד (מערכת ברכות סי' א' אות כ"ד), והבן איש חי (ש"ר מסעי אות ה'), והכה"ח במקומות רבים, כאן מכת"י, וראה בסי' ר"ב אות ע"ט, וסי' ר"ח אות צ"ב, וסי' ר"י אות ג', וסי' ר"ח אות ט' ואות כ"ט, וי"ד סי' קי"ב אות מ"א, וכ"ד הגר"צ אבא שאול באור לציון (ח"א סי' י"ט, ובמבוא לחלק ג'), ושמעתי ממור"ר אבי הגאון שליט"א שכמה פעמים שמע מהגר"י צדקה זצ"ל, שהיה אומר לברך על צירוף חצאי כזית כנ"ל בנ"ר, וכשהיו אומרים לו דדעת הראשל"צ שלא לברך כלל, היה עונה, זו היא דעתו, אבל הבן איש חי זצ"ל אמר לברך בנ"ר, וכן תעשו.

ובשו"ת בית יהודה הנ"ל הביא ראייה נפלאה לדין זה ממש"כ מרן בסי' ר"ח ס"ט במי שעירב קמח של מיני קטניות עם קמח של ה' מיני דגן ובשלם דמברך תחילה במ"מ ואחריו בנ"ר, (והיינו אפילו אכל מהתערובת כזית אחת בלבד כמ"ש מ"ב שם), "אלמא אע"ג דאיכא שיעור אכילה כיון דליכא שיעור כזית בכא"פ נסתלקה ברכת הדגן וחזרה ברכת מיני קטניות, והכי נמי דאכל פחות מכשיעור ממין ז' אע"ג דאזדה ברכת מעין ג' לא נסתלקה ברכת בנ"ר כיון דעכ"פ הרי נתמלא כריסו באכילה והרי הוא שבע משני המינים ומצטרפין שניהם להסיר רעבונו". עכ"ל. וא"כ גם דעת מרן כן היא, ולכו אל יוסף כל אשר יאמר לכם תעשו.

ואלא שבשו"ת יבי"א (ח"א סי"ב אות י"א וח"י סי"ט אות ד') אחר שהביא אחרונים רבים החולקים בדין זה והסיק דמסב"ל לא יברך כלל, הביא ראיית ר"י עייא"ש וכתב לדחותה "דשאני התם דנתערבו ממש [ביחד, ונעשו גוש אחד], ומש"ה מברך בנ"ר דאזלינן בתר רובא, משא"כ באוכל חצי כזית מז' המינים וחצי כזית ממין אחר" עכ"ל.

וכן בשו"ת שמש ומגן (ח"ג סי' א') האריך לדחות ראיית ר"י עייא"ש וכתב וז"ל: ועל הראיה מדברי מרן סי' ר"ח יש להשיב בפשיטות דשם איירי שעירב הדגן עם הקטניות ונעשו גוש אחד ובשלם יחד שנעשו עיסה אחת ותבשיל אחד והרוב מן הקטניות בודאי דנתבטל זה בתוך זה ואזלינן בתר הרוב וכו', ולכן כאן שהם גוש אחד ותבשיל אחד מעורב מבטלין זא"ז ומברכין עליהם ברכת הרוב שהיא בנ"ר, אבל אם אכל כל אחד לבדו אין כאן ביטול וכיון שלא היה שיעור כזית לברך על המחיה אזי חלפה לה הברכה והירקות הם אכילה אחרת וצריכים ברכה לעצמן אם היה שיעור וכו'. עכ"ל.

והנה לפי דברי הרבנים הנ"ל, יצא שבסוגיין בברכת הרחת חלקום שהוא תערובת מין בנ"ר עם מין ז' יש לפסוק שיברך בנ"ר, שהרי יש הוכחה גם לדעתם מדעת מרן שבתערובת מברך בנ"ר, ואין לחלוק על הרב כה"ח בדין זה¹⁶, דגם כל האחרונים שהזכיר לא חלקו על

16 והנה הגרע"י כתב הגה"ה על כה"ח י"ד סי' קי"ב אות מ"א על מה שפסק שם לברך על החלקום בנ"ר: זה אינו, עיין יביע אומר [ח"א] אורח חיים ריש סימן י"ב. עכ"ל. ולפי האמור לעיל גם לדעתו שיש לחלק בין

מרן השו"ע בסי' ר"ח ס"ט, אלא רק בחצי כזית מין שבעה וחצי כזית ירק שאינם תערובת בזה פליגי וסברי דלא יברך כלל.

גם לפי האמור תהיה סברת הרב זב"צ שאין לברך בנ"ר ברכת חלקום נגד דעת מרן, שהרי כאמור גם כאן מדובר בתערובת של מעט חיטה עם סוכר, ומאי שנא בישראל קמח חיטה עם קמח מיני קטניות שסובר מרן דיברך בנ"ר מדין החלקום.¹⁷

עוד יצא חידוש גדול לדברי הרבנים הנ"ל, דתלוי ממה רוב התערובת, דמאחר שסיבת ברכת בנ"ר בתערובת קמח חיטה וקמח קטניות היא כיון דאזלינן בתר רובא ובנ"ר הוא הרוב, א"כ אם רוב הכזית יהיה מקמח חיטה ומיעוטו מקמח קטנית תהא הברכה מעין ג'.

והנה נושא זה כבר חלקו בו האחרונים, ודעת הרב כה"ח בעקביות ובכל מקום היא שאין מצטרף לברכה המין השני, ובעינין שיעור ממין הברכה, וכגון בהא דכתב מרן בסעיף זה דאם אפה פת מעורבת מקטנית וה' מיני דגן דמברך המוציא וברכת המזון, "ודוקא שיש באותו קמח מחמשת מינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס, אבל אם אין בו זה השיעור מחמשת המינים, אינו מברך לבסוף ברכת המזון, וכו'", ופירש כה"ח באות ג"ן דכדי שיברך המוציא וברהמ"ז לא די שיאכל כזית בכא"פ אלא בעינן שיאכל פרס ממש, דאז אכל בודאי כזית פת דגן, והביא כן מאחרונים רבים מהם ערך השולחן שע"ת גר"א ודה"ח, וחזינן דכדי שיברך ברכת המזון צריך לאכול כזית פת ממש, ודלא כהאחרונים שחולקים בזה. וראה בסי' קס"ח אות מ"ז בהא דסובר דאין מילוי מצטרף לשיעור קביעות סעודה על מיני מזונות לענין לברך עליהם ברכת המזון, ובעינן שיאכל שיעור ג' בצים מפת כסנין ממש ללא המילוי. וכאן ס"ב שכתב מרן חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה, עכ"ל, פסק כה"ח דהיינו דווקא באיכא כזית בכדי אכילת פרס וגם אכל פרס כדי שיהיה במה שאכל כזית דגן וככל האחרונים הנ"ל.

ואם כן כאן שפסק מרן בבית ישראל קמח של מיני קטנית עם קמח של ה' מיני דגן דמברך בנ"ר ולפי סברת הרבנים הנ"ל היינו בגלל שהם בתערובת, יש לתמוה, דמה תועיל כאן התערובת, והרי סוף סוף כשאכל כזית מתערובת זו לא אכל כזית מין בנ"ר שהרי היה מעורב בו מעט דגן, והרי לדעתם אין מברכין על דגן בנ"ר ואינו מצטרף לרוב כזית בנ"ר, ואין לומר דכיון שהוא בתערובת יתבטל הדגן לקמח הקטנית ויצטרף אליו, שהרי להיפוך כה"ג לא אמרינן, שהרי בעירב דבש ומינים אחרים אין מצטרפין לכזית כדחזינן לעיל דעת כה"ח. וכ"כ המ"ב כאן סקמ"ח: דלא דווקא תערובות קמח בקמח דאינו מינכר כל כך המיני דגן, דהוא הדין אם עירב חמשת מיני דגן עם דבש ותבלין או שאר מינים וכההיא דסעיף ב' הנ"ל, גם כן בעינן שיהא מחמשת מיני דגן כזית בכדי אכילת פרס, ואי לאו הכי אינו מברך ברכה אחרונה אלא בנ"ר, עכ"ל. וחזינן דיש לו לאכול ממין הברכה שיעור שלם, ואמאי כאן לדעת מרן יברך בנ"ר, אע"כ דמצטרף מין דגן לקטנית לבנ"ר, והרי זה מקור לדין אכל חצי זית מין שבעה וחצי זית בנ"ר דמצטרפי כדהביא לה בבית יהודה הנ"ל, ואינו ענין כלל לתערובת.

¹⁷ דין מרן בתערובת לשני חצאי זית, הרי החלקום הוא תערובת גמורה וא"כ גם לדעתו יש לברך בתערובת בנ"ר כמרן, ואין לו מחלוקת בזה עם כה"ח. ואין לומר שמדין ביטול הסוכר בקמח נגעו בה דשאני מקמח בקמח, דכבר כתבו המ"ב והכה"ח כאן דלא דוקא תערובות קמח בקמח דאינו מינכר כל כך המיני דגן, דהוא הדין אם עירב חמשת מיני דגן עם דבש ותבלין או שאר מינים, הבאנו דבריהם לקמן.

חידושי תורה

הרה"צ רבי מנחם מענדל רובין זצ"ל

בדין אתרוג הירוק

אחר זמן הוברר שמעיקרא כבר היה גמר פרי, וכן פי' הגר"א דברי השו"ע, עיי"ש בביאורו שכתב "כיון שחזר ע"כ גמר פרי", עכ"ד. ולשון על כרחך מתפרש רק בדרך זה. ועיין בחזו"א (או"ח לולב, קמח אות ג) שביאר "ששיעור חכמים הוא", ששיעור חכמים שהציהוב שלאח"כ מוכיח על גמר פרי דמעיקרא, ואף דהא חזינן דרוב האתרוגים נעשים לבסוף צהובים אף שבתחילה היו ירוקים ככרתי, יש לומר דאין אנו בקיאים במראה "כרתי" ואם היה באמת מראה כרתי האמיתי, לא היה מזהיב אלא מתקלקל כשהוא עדיין ירוק עיי"ש. וע"ע בסוגית הגמ' (סוכה לא, ב).

אין אנו סומכים

ג) אכן המהרי"ל סבירא ליה שאינו כשר לכתחילה רק אם כבר התחיל להצהיב, וכתב המגן אברהם (שם ס"ק כג) טעמו, דאף דבאמת סבירא ליה כהתוספות והרא"ש דאפי' ירוק ככרתי כשר אי ידעינן שדרכו להצהיב, מ"מ אין אנו סומכין ע"ז אא"כ התחיל, ונראה ביאור הדבר דאף דידיענן באתרוגים אלו שבדרך כלל חוזרים להיות צהובים, מ"מ שמא פרי זה נקטף קודם זמנו באופן שלא יצהיב כלל. ועיי"ש עוד בט"ז (ס"ק יח). וכן כתבו הפוסקים הלכה למעשה לחוש לדעת המהרי"ל ולא לקחת למצוה אלא כשהתחיל כבר הציהוב ובהכי כשר למהדרין, עיין מגן אברהם (שם ס"ק כג) ט"ז

א) כתב בתוס' (סוכה לא, ב, ד"ה הירוק) אתרוג עיקרו דומה לשעוה, ואותם אתרוגים הבאים לפנינו ירוקים ככרתי כשרים אפילו לר' יהודה כשחוזרים למראה שאר אתרוגים אפילו בתלוש לאחר ששהו בכלי זמן מרובה דודאי גמר פריים, עכ"ד. ועיין בט"ז (או"ח סי' תרמח ס"ק יח) שפירש דברי התוס' דמיירי שעכשיו עדיין הם ירוקים, ואעפ"כ כיון שלאחר זמן יחזרו למראה צהוב, כשרים. דאי ס"ד דאין כשר אלא אחר שכבר חזר למראה הכשר, מאי רבותא דזמן מרובה כיון דהדר הדר, אלא ודאי דכשר הוא תכף אפי' בעודו ירוק כיון שסופו לחזור למראה אתרוג אפי' לזמן ארוך, עיי"ש. וכדבריו כן מוכח מהרא"ש (פ"ג סי' כא) שהעתיק דברי התוס' בקיצור וכתב ז"ל, אי לאו דנגמר פריו לא היה חוזר בתלוש למראה אתרוג, עכ"ל. מבואר מלשונו שפירשו בדברי התוס' כאמור דכל שלאחר זמן יחזור בתלוש למראה אתרוג הרי זה סימן שכבר עכשיו נגמר פריו וכשר. וכן משמע בבית יוסף (שם).

שיעור חכמים הוא

ב) והטור והשלחן ערוך (או"ח, תרמח, סעי' כא) כתבו, הירוק שדומה לעשבי השדה פסול, אא"כ חוזר למראה אתרוג כשמשהין אותו. ומשמע דכשר אף בתחילה כנ"ל דבירוק כעשב פסול משום דחוששין שלא נגמר הפרי, ו"פרי עץ" כתיב, ואם הוצהב

ברורה (עיי"ש בס"ק סה שהשמיט דברי הב"ח), באר היטב (שם), כף החיים (שם), רבי שלמה קלוגר בחכמת שלמה (שם), החזו"א (שם), וכו'. וכן פסק בשו"ע הרב. ובכן בנוגע לעצם פסק הלכה למעשה לרבים, אין לענ"ד מקום להתפלפל, והיא הלכה רווחת בישראל כפסק השו"ע והנושאי כלים הנ"ל, ולהלן יבואר עוד אודות המנהג למעשה בעבר. ושיטת הב"ח לפסול משום "הדר" לא נתקבלה אלא ליחיד סגולה בתורת המחמיר תבא עליו ברכה.

פסק המשכנות יעקב ושיטת החזון איש

ז) המשכנות יעקב (או"ח סי' קכז. הובא בס' אורחות חיים), האריך בגדולתו לבאר ממסקנת הש"ס והראשונים שהצדק עם הב"ח שמדין "הדר" נגעו בשאלת ירוק, ומסיק דעכ"פ אין לזוז מדברי הב"ח למעשה. ואני כמובן אין מקומי להתפלפל עם גאון כמוהו, אמנם "פוק חזי מאי עמא דבר" הרי לקחו במשך הדורות אתרוג ירוק (החזו"א ח"כ למראה אתרוג) בכל תפוצות ישראל. ואם כי הב"ח כתב בלשונו "הרבה טועים", אכן המגן אברהם והט"ז כתבו כמה שנים אח"כ "ואין לסתור המנהג". וכ"כ המשכנות יעקב עצמו (שם) כמה וכמה שנים אח"כ "ונהגו כהט"ז והמגן אברהם". וכ"ז במדינות שונות בפני בתי הדינים שבימיהם, גאונים צדיקים גדולי הדורות. וכן ראינו בעינינו קודם מלחמת החורבן, ואח"כ בוילאמסבורג באירופה ובארה"ק שלקחו למצוה אתרוג שהתחיל להצהיב אפילו קצת בלא בית מיחוש כלל. וסיפר לי תלמיד אחד של הגר"ד סלובווייצקי שליט"א שבירך על אתרוגו בשורה עם שאר הבחורים והי' האתרוג שנתן להם לברך עליו 'ירוק'. ואמרו לו שמקפידים ע"ז להעדיף את הירוק משום שכשהאתרוג ירוק אפשר להכיר יותר את ה"בלאט פלעק" מאשר מעל מראה געהל.

אתרוגי קורפו

ח) וקודם המלחמה היו רגילים באירופה באתרוגי קורפו שהיה מראה געהל. אבל

(שם ס"ק יח) שו"ע הרב (שם סעי' ל) ערוך השולחן (שם סעי' מב) משנה ברורה (ס"ק סה) ועוד.

שיטת הב"ח ודעימיה.

ד) והנה הב"ח (שם ד"ה הירוק) אחר שהביא את דברי התוס' והרא"ש, כתב ז"ל, ונראה דדוקא כשחזר "כולו למראה אתרוג", וכו', והרבה טועים בזה דהא נגמר פריו אבל לי נראה דפוסל גם משום הדר ואפילו נגמר פרי פסול מדין הדר, עיי"ש. והעולת שבת, ועוד, נקטו כוונתה דכיון דהוי חיסרון ב"הדר" צריך להיות כולו געהל.

אין בן דעת הפוסקים

ה) אמנם כבר הבאנו לעיל דברי הביאור הגר"א (שם) שכתב הטעם שפסול בירוק משום דלא הוי גמר פרי ולא משום "הדר", וכן מוכח מלשון הגמ' סוכה (שם) ועיין בבית מאיר שכתב במשך פלפולו בזה"ל, "לומר שבעודו ירוק פסול משום הדר באמת זה ודאי אינו" עיי"ש. וכ"כ החמד משה דנראה שהדין עם הט"ז והמג"א בזה. ובס' הלכה ברורה (למהר"ש אב"ד פרנקפורט תע"ז) כתב: אני עומד ומתמה על דברי הב"ח, וודאי ליכא לפסלו משום הדר, וכו', (עיי"ש סי' תרמח אות ט). (ובקיצור שו"ע השמיט דיני אתרוג כלל וצ"ב).

בנוגע לפסק הלכה

ו) הא מבואר דרוב מנין ורוב בנין רבותינו בעלי הפסק לא קבלו דברי הב"ח בהא דפסול משום הדר. וע"ע בקרבן נתנאל (שם אות כ) שכתב דמהרא"ש ש"מ דלא חיישינן לירוק משום "הדר" רק משום "גמר פרי" ודלא כהב"ח, וכבר דחו ליה אחרונים כולם, עכ"ד. וכן פסקו להלכה צוות עמודי הפסק שבהשו"ע ושאר אחרונים דלא כהב"ח וכן הכריעו הלכה למעשה שאין כאן אלא שאלה של "גמר פרי" לחוד. ובשורת הפוסקים הללו הלא הם הט"ז (שם ס"ק יח), המגן אברהם (שם ס"ק כג), הפרמ"ג, האליה רבה, החיי אדם, המשנה

והרא"ש, וממילא אין לנו אלא פסק ההלכה שהכריעו הפוסקים בין שיטות הראשונים, וזה ידוע שכמעט אין סעיף במחבר שלא ימצא ראשון החולק. ובכלל קשה לקבל שהט"ז והמגן אברהם וכו' וכו' לא הרגישו בהראשונים שלפנינו בהכריעם הלכה למעשה.

יחידי סגולה

(יא) וע"ע בחזו"א (שם) שמפלפל בדברי המשכנות יעקב וחולק עליו. עד כדי שכתב שבירורו הוא תמוה מאוד. ועל פירושו בהירושלמי כתב ג"כ שהוא תמוה. ונלמוד מזה שלא נתקבל פסקו של המשכנות יעקב רק בין בעלי נפש ויחידי סגולה. ובאמת במשנה ברורה ושאר פוסקים השמיטו את בירורו דהמשכנות יעקב ולא כתבו מסקנות בזה. ועמא דבר כפסק השו"ע. וכ"כ האב"ד פלונסק בהגהה על המטה אפרים (סי' תרמח) שנהגו העולם לדקדק על אתרוג ירוק מעט וכו'. והוא הי' בקי במנהגי ישראל וגדול בתורה כידוע, וכ"כ בבכורי יעקב (סי' תרמח) שהמנהג ליקח אתרוג ירוק וכו'. אלא שהוסיף ונ"ל דבעל נפש יחוש לעצמו כדברי הב"ח. נלמד מדבריו ג"כ שסוגיא דעלמא היה ליקח אתרוג ירוק, ודעת הב"ח הוא רק מנהג "בעל נפש" וכן בברכי יוסף (שם) מעורר בעלי נפש שיחושו לשיטת הב"ח. ובמור וקציעה (שם) כתב געהל "מהודר" ביותר עיי"ש, משמע מכל אלה שלחוש לדעת הב"ח לא הוי אלא סלסול, ואין לוותר משום געהל על מעלות הקבועות בש"ס ופיו כגון פיטום, עוקץ, שקיעות ובליתות, נקי, וכו'. ויש להעיר כאן הא דהחווה מלובלין וגדולי תלמידיו הקפידו לנהוג כפסק הב"ח אפילו לקולא כגון חדש ושאר, וכמש"כ האבני נזר (חומ"מ סי' קטו). ובנוגע לפסול הדר שבירוק לא הקפידו.

דיחא קצת

(יב) ויש לדייק בדברי החזו"א הנ"ל בהא דכתב: וכמדומה שאין מצוי אצלינו שיהיה

נ"ל שעיקר טעם לקיחת אתרוגים אלו הי' משום המעלות האחרות שבהם ולא משום המראה געהל שלהם. וכן משמע בשו"ת בית אפרים (מובא בשערי תשובה ס' תרמט ס"ק ז) עיי"ש שכתב ז"ל, מנהג מדינות אלו שמברכין על ארוגי קורפו לפי שהם "מהודרים יותר". (כלומר גידול, פיטום, עיקוץ, וכו' וכו') וחוגי חב"ד והחתם סופר אשר הקפידו על אתרוגי יאנאווי - קאלבאריא היה מראהם גרייץ, ובכן אין ללמוד מהמציאות הזו בנוגע לנידון דידן. ועיי"ן מטה אפרים (סי' תרמח סעי' ג).

יותר געהל משעוה

(ט) ובכלל עיקר מעלת מראה געהל הוא 'כמראה שעוה' כמש"כ בתוס' סוכה (שם). והגע"ל הצהוב ביותר של אתרוגי קורפו אדרבה מגרע קצת ההידור של מראה, ובשו"ת משכנות יעקב (סי' הנ"ל) מפרש דבעיא היא בירושלמי אי בעינן כשעוה דוקא, או לא, ומסיק שם דלאו דוקא אלא ה"ה סתם געהל. ועיי"ן פרמ"ג (יו"ד סי' לח שפתי דעת ס"ק ב) דגעהל ממש יש בו קצת אדמומית, וכן משמע מתוס' סוכה הנ"ל. עכ"פ מראה הצהוב של קורפו אינו עיקר ההדר שבאתרוג. ומה שנהגו באתרוגים אלו ע"כ היה זה משום המעלות האחרות שבהם.

דעת הרשב"א והר"ן

(י) ובמשכנות יעקב (שם) כתב עוד ז"ל, ומאוד נפלאתי על האחרונים שלא הרגישו דברי הרשב"א והר"ן שהם מחמירים וכו', כלומר דדעת הרשב"א והר"ן דפסול ירוק הוא משום "הדר" כהב"ח וא"כ יש לפסול אתרוג הירוק אפילו אם התחיל להצהיב, עיי"ש. אכן עיין מה שיישב החזו"א (שם) דבריהם דלא כהב"ח, ועיי"ן עוד בבית מאיר (או"ח סי' תרמח) מה שכתב בזה, אמנם בלא זה לענ"ד אין זו קושיה כ"כ, ובאמת היה לו להקשות כן על הבית יוסף הדרכי משה והגר"א וכו', אלא צ"ל שאף שידעו דעת הרשב"א והר"ן מ"מ הכריעו להלכה כהתוס'

ירקרקת באסתר

(יד) ועל מה שדייקן דמדכתב ירקרקת כאסתר ע"כ צריך לומר דקאי על מראה "געהל", דהא לא שייך באדם מראה גרין, יש להעיר דבמצודות דוד להרדב"ז (סי' קיח) משמע קצת שמפרש את לשון הזוהר דקאי על מלבושיה של אסתר, ממה שמסיים ותלבש אסתר מלכות עיי"ש. (ועיין רש"י (ברכות מד, ב) ירוק מוריק פנים). עכ"פ בנוגע לעניינינו הלכה למעשה קשה להכריע בדברי הזוהר. כי גדולי יודעי בינה בלימוד זוהר פליגי מר אמר חדא ומר אמר חדא, ואין בדינו לבוא ככתוב השלישי ולהכריע ביניהם.

ירוק מהו

(טו) ואגב יש להעיר שמלת ירוק מתפרש בכמה גוונים. בתוס' סוכה (לא, ב) כ' גרין בלשון אשכנז "געהל" נוטה לאדמומית. וברש"י חולין (מז, ב ד"ה ככשותא) כ' עשבים ביצה כו' כל אלה מראה ירוק הן, אלא שזה משונה מזה. ובעירובין (נג, ב ד"ה אתרוגי) כתב הבעירו הפחמין להיות "אדומין" כאתרוג. וכהנה כמה. ואנו למדין מזה שמה שקורין בינינו גרין, אכתי צ"ב אם זהו הגרין של ככרתי או כעשבי השדה. ומהו השיעור של דיהא קצת שכתב המשנה ברורה בשם הפרמ"ג שאינו הגרין של ככרתי. ובאומנת המראות נמצאו כמה מדרגות במראה הגרין וכן במראת הגעהל, וצ"ב בנוגע להלכה.

ירוק כברייתו

(טז) ובהדי שותא אעיר בדיוק לשון הרמב"ם (הלכות לולב פ"ח, הלכה ז) שכתב לגבי דין נקלף ז"ל, "נשאר ירוק כברייתו" אם נשאר כל שהוא כשר. ואח"כ כתב עוד "ירוק ככרתי פסול". וצ"ב בפירוש לשון ירוק כברייתו וירוק ככרתי, ובגמרא (סוכה לה, ב) איתא סומקא ופי' רש"י "אדום", ורמב"ם כתב ירוק כברייתו, אולי

רובו ככרתי ואחר כך יחזור, ע"כ. וא"כ כל עצם השאלה שלירוק ככרתי שחזר לאח"ז הוא מילתא דלא שכיחא. וצ"ל שמא שאנו רואים אתרוג שכולו גרין ואח"כ חוזר לגעהל זהו בכלל מש"כ הפרמ"ג, וכ"כ המשנה ברורה, שאם "דיהא קצת" כבר יצא ממין ירוק ככרתי, והגרין שלנו אינו אותו הגרין של ירוק ככרתי שבמשנה. ונראה לומר דמטעם זה שינו הטור והש"ע לשונם מלשון המשנה, ובמקום מה דאי' במשנה "ירוק ככרתי" כתבו "ירק כעשבי השדה" ולהנ"ל יובן שפיר, כי העשב הוא יותר מופלג במראה גרין מהכרתי וזה רצו לרמז דכל שהוא דיהא קצת כשר. עוי"ל משום דעשבי השדה נשארים גרין ואין משתנים, והוא גופא קמ"ל דרך אז פסול.

שיטת הזוהר - ושיטת הגר"א

(יג) הספרים דברו הרבה מדברי התיקונים (כא, ושמות רעז, א סי' י) שכתב "ירוקה משובח יתיר כגוונא דהוות אסתר ירקרקת". ויש בפי' דברי הזוהר שני דעות. א' שפירושו ירוק געהל, וכ"כ זקני הק' מקאזשניץ בס' אור ישראל (על התיקונים שם) ב. שהזוהר מכוון על ירוק גרין. וכ"כ הכף החיים בשם ס' יפה ללב ובשם סידור היעב"ץ. ועיין במטה אפרים (סי' תרמח סעי' ג) הגהת המעתיק ז"ל, המקובלים האחרונים כתבו להתיר אתרוג ירוק גמור (ככרתי) ממקור הזוהר, אבל לא אמר התיקונים אלא ירוק - גרין במקצת וכו'. ואיפליגי בזה הספרים, והרש"ק בחכמת שלמה (סי' תרמח) מפרש ירוק גרין. ומסיק דאפילו אם פירוש געהליש עכ"פ יש לדיק ממה שכתב "משובח", שעכ"פ גרין כשר עפ"י הלכה. וכ"כ החזו"א סי' קמ"ח שמה שפי' המשכנות יעקב בדברי הזוהר דמיירי ב"געהל" יש עכ"פ לדייק מלשון "משובח" שלהלכה מעיקר הדין כשר גם בכולו גרין, עכ"ד. והביכורי יעקב (סי' תרמח) כתב שיש קצת סתירה בלשונות הזוהר.

צ"ל שהגר"א מפרש כהר"ש קלוגר והחזו"א שגעהל רק משובח אבל לדינא כשר לכתחילה גרין, וכמו שכתב מפורש בביאורו.

ויה"ר שתתקיים ותתקבל ברכת ותפלת אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם, ע"י אור חדש בציון תאיר בביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

א"ל דירוק כברייתו פירושו שמשנתנה לגעהל, משא"כ ככרתי, כבשו"ע.

שיטת הגר"א בביאור חוהר הק'

יז) שיטת הגר"א בביאורו פשוט כאמור למעלה שכל השאלה היא מצד "גמר פרי" לא מצד "הדר" אלא שכתב שבפירוש חוהר מפרש ירוק משובח שהכוונה על געהל, כזהב. וע"כ צ"ל הפי' כשעוה, גם

הרב אליהו גרינצייג

פסול מראית עין בסוכה

פסחים שם שפי' הגמ' שאני היכל דלתוכו עשוי, הכונה היא שכל קדושתו מתחילה אינה אלא לפנים ולא לחוץ, ולכן ליכא איסה"נ כאשר נהנה מבחוץ, ע"ש. ובדרך זו פי' גם רבנו חננאל שם, דהיכל לתוכו עשוי ואין קדושה בצלו, ע"כ. וכבר הביאו המהדירים שם שכע"ז פי' שער המלך שם מדנפשיה בכונת תו' סנהדרין פ"א, וגם המאירי פסחים שם הזכיר כפי' ר"ח ומהר"ם חלואה, וכן הובא שם מהאחיעזר ח"ג סי' פ"ג אות ד', והנה אע"פ שאין כן דעת שאר הראשונים שם לפרש כן, משמע דלא ס"ל לחילוק זה, וי"ל בדעתם דלא פליגי על עצם האפשרות להקדש כזה, אלא י"ל דבבית המקדש שכך יסוד מצוותו שהוא קדוש, מנ"ל להמציא שאין קדושתו אלא כלפי פנים, וביותר, שההיכל כולו נמצא בעזרה שכולה קודש, וסברת חילוק זה מסתברא טפי לומר על כותל העזרה מבחוץ שלא שייך בו איסור להנות, הואיל ואינו מקום קדוש כלל. ומ"מ כאמור זוהי שי' ר"ח ומהר"ם חלואה.

ואכן לענין סוכה בודאי שמסתבר לומר כן, ולא משום שהאדם משייר בקדושה, אלא בפשוטו שהתורה לא קבעה קדושה בסוכה אלא על מה שהיא עשויה ולא על חוצה לה, ויתכן שאילו לא היה כך מעיקר הדין, לא היה מועיל שיור של האדם, דאין זו קדושה שנעשית ע"י אדם, אלא שיל"ע עפ"י הגמ' שאפשר לקבוע תנאי שאינו בודל כל בין השמשות, אבל אכ"מ. (ונתבאר בס"ד במאמרי על שאלה והפרה על תוספת שבת, ונדפס בספר שנה "ירושתנו" חלק ב') והעיקר כאמור דבפשוטו בסוכה כך הוא מעיקר הדין. ולפ"ז כמובן אין כל קושיא על השתמשות בסוכה מבחוץ. וכיו"ב יל"ד על השתמשות בכתלי בית הכנסת מבחוץ, ויל"ע בפוסקים. ותו יש להוסיף בעיקר השאלה

איתא בסוכה י', ב, מנימין עבדיה דרב אשי איטמישא ליה כתונתא במיא ואשתטחא אמטללתא אמר ליה רב אשי דלייה דלא לימרו קא מסככי בדבר המקבל טומאה והא קא חזו ליה דרטיבא לכי יבשה קאמינא לך. ע"כ. וראה רש"י, ולשון רבנו חננאל, ופשוטה היא. וכנראה יש להר"ח איזו כונה בדברים אלו, דאם לא כן הם נראים כמיתורים. ובאוצר הגאונים שם חלק התשובות סי' כ"ח ע' 16 הובאה תשובה מכת"י לרב צמח בר פלטוי ז"ל, וז"ל, וששאלתם סוכה בתוך שבעה מותר לשטוח על גגה פירות לדמויי להא דרב אשי מדמינן לה דקאמר רב אשי שקלה דלא לימרו בדבר המקבל טומאה קא מסככי אלא אמרינן הא קא חזו דרטיבא אמר ליה לכי יבשה קאמינא לך, אלמא משום טומאה קאמר ליה לזלזולי מצוה לא קאמר ליה הכי, כך ראינו שאע"פ דלא קא אמרינן בפירוש, אסור לשטוח על גגה פירות, מאי טעמא דאתיא בק"ו מנר חנוכה ומה התם דמצוה כו', ע"כ. ושאר התשובה חסרה בכת"י. והנה שאלה זו נמצאת באחרונים, יעויין בס' עמק סוכות שם שציין שכן הק' בהגהות דברי נחמיה שם, וכתב שמכאן מוכח שאין על כך הוקצה למצוותו, אבל לא ביאר מ"ט, שהרי כיון שהוקש לחגיגה ה"ז אסור גם בדליכא ביטול מצוה, והביא מתשובות עונג יו"ט סי' מ"ט, וראה זכרון שמואל סי' כ"ט אות י"א. ופי' העמק סוכות עפ"י הגמ' פסחים כו', דשאני היכל דלתוכו עשוי, ופירש"י שאינה דרך הנאה, והכא נמי אין זה דרך הנאה לשטוח כסות על הסכך, וציין לשער המלך פ"ה מה' יסודי התורה ה"ח, שהאריך בשיטת הגמ' שם ובדברי תוס' ועוד מפרשים שם, וקשיא ליה להעמק סוכות דאע"פ שאיסור תורה ליכא, מ"מ הוי איסור דרבנן, ועי"ש מה שדחק. ויש לציין לפי' מהר"ם חלואה

ראינו דאע"פ דלא קא אמרין בפירוש, אסור לשטוח על גגה פירות, מ"ט דאיתא בק"ו מנר של חנוכה, ומה התם דמצוה דרבנן אסור להרצות מעות כנגד נר של חנוכה, סוכה דאורייתא לא כל שכן, וכ"ת מ"ט לא פרטי רבנן, לא צריכה פרט ליה, בנר של חנוכה דרבנן וכ"ש מצוה דאורייתא. ועוד מדקאמרין תשמישי מצוה נזרקים טעמא דעברה צורתן ומצותן ויצאו לחול, הא בשעת מצותן אסור להנות מהן ולהשתמש בהן, ואי משום כיתונתא דמנימין דלא קאמר ליה רב אשי משום זלזולי מצוה, א"ל ההיא דחמירא, דשלא יאמרו מסכך בדבר המקבל טומאה ומפני מראית העין שאומרים בני אדם רב אשי שלא כהלכתה עשה, ושבק הא זלזולי מצוה דקילא דלא איכא בגוה זילזולא דמשטח פירי, ועוד משום דאיכא למימר דלנאותה שטחא להא כותנתא ושפיר דמי כו', משו"ה לא אדכר זילזולי מצוה. עכ"ל. וזכינא אפוא לכונת הגאון, ומ"מ הנידון הוא משום זלזול מצוה, ולא משום הדין המסויים שנאמר בסוכה שיש בו קדושה, אך אפשר ששיטתו כהקדמונים שגם בנר חנוכה קבעו חכמים גדר קדושה, וכן שי' המאור והרא"ש מלוניל, ראה הערותי לאבודרהם ה' חנוכה הערה 53, וכל הק"ו הוא מדרבנן לדאורייתא, אמנם מה שהביא הגאון מתשמישי מצוה נזרקים כו', אינו מובן, היכן מצינו שבשעת מצותן אסור ליהנות ממצוות, ודין זה נאמר בסוכה, וכן בד' מינים דילפינן מסוכה, והוי רק דרבנן וכמבואר במפרשים, ועל שאר מצוות צ"ע אם יש דין כזה, והתם הנידון דרך בזיון, אבל סתם הנאה ממצוה מנ"ל לאסור, ורק אפשר שזה גופא נמי אקרי דרך בזיון, וצ"ע. ותו מפורש בדברי הגאון שהזכיר מראית העין שהוא חמור יותר, ונתייבשה השאלה הנ"ל. ברם מאי דמסיק עוד, ועוד משום דאיכא למימר דלנאותה שטחא כו', לא הבנתי כונתו, דאם לנאותה שטחא כמו שאין ביזוי מצוה, ליכא נמי מראית העין, כיון שהסוכה כשרה, ותו, כיון דרטיבא, הרי

שאסור ליהנות מהסוכה, וכפי שהביא העמק סוכות מהעונג יו"ט, וכיו"ב איתא בספר זכותא דאברהם לר"א מצ'כנוב דף מב,ב, וראה קה"י סוכה סי' ז', ועוד אחרונים. ורבים חולקים וס"ל שאין כונת איסור הנאה אלא גדר השתמשות שיש בזה איזה ביטול הסוכה ממצותה, אבל סתם הנאה לא נאסרה, והביאו מהט"ז סי' תרל"ח ס"ק ג' שמתבאר כן, ולפיכך אין מניעה לאשה ועבד לשבת בסוכה גם אם נקטינן שאין להם שום קיום של מצוה, וראה "אוצר מפרשי התלמוד" סוכה ט, א 62-72. ולשיטה זו מובן שאין כל קושיא מהשתמשות בסוכה מבחוץ, הואיל ואין בהשתמשות זו ביטול הסוכה ממצותה. וראה עוד בירחון "סיני" חלק נ"ב ויש שם אריכות בנידון זה. וכעת י"ל קובץ מחי' האדר"ת ושם בקונטרס "הלכות גדולות" סי' י"א ע' רכ - רכא גם דיבר בזה, עי' עליו.

והנה בעיקר הדין המפורש בגמ' שאסור לשטוח ע"ג הסוכה כלים המקבלים טומאה משום מראית העין, והובאה סוגיא זו ברי"ף ורא"ש, וכן בה"ג ורי"צ גיאת ושבלי הלקט, ובתשובת הגאון הנ"ל שנשאל על שטיחת פירות ע"ג הסוכה, ותורף הספק הוא משום זלזול במצות סוכה, ולפיכך הוכיח השואל מהגמ' שלא דנו אלא משום מראית העין שיאמרו שמותר לסכך בדבר המקבל טומאה, ומשמע דמשום זלזול במצוה ליכא, והגאון השיבם דאכן איכא איסור זלזול ומייתי מנר חנוכה בדרך ק"ו, וכאמור חסרה השלמת התשובה, וכנראה שהק"ו הוא, אם בנר חנוכה דלא נאמר עליו שחל שם שמים, מ"מ אסור להשתמש במצוה, ואסור להרצות מעות בפני נר חנוכה משום בזוי מצוה, א"כ ק"ו לסוכה, ואין זה איסור הנאה, אלא איסור ביזוי מצוה, ברם לא מבואר מ"ט באמת הנידון בגמ' רק משום מראית עין ולא משום ביזוי מצוה, ואכתי צ"ע.

שו"ר שהתשובה נדפסה במלואה בתה"ג הורביץ סי' תשפ"ג ע' 69, ובתה"ג החדשות עמנואל סי' ס"א ע' 69, וז"ל, תשובה כך

רבינו דאי צלתה מרובה מחמתה בלא אילן לא מיפסלא מחמת צירוף סכך פסול, כיון דשקלת ליה לפסול אכתי צלתה מרובה, מ"מ יפסול הסוכה משום דלא לימרו דמסככין במחובר. וי"ל דהכא בקל יכול לשקליה לכתונתא והוי כלתחילה, משא"כ באילן. עכ"ל. והנה עצם החילוק דבכל יכול לשקליה, אינו מובן לי, דבכל מקום חיישינן למראית עין, ואין חילוק כיו"ב, ויותר נראה שצ"ל דהתם ליכא מראית עין מאיזה טעמים, ואילו בשמעתין למדנו שיש דין מראית עין בסכך, ומ"מ חזינן שנקט הקרבן נתנאל שעצם ההלכה שמראית עין פוסל, ואע"פ שנראה שנקט שאינו פסול בדיעבד, מ"מ הוי גדר סכך פסול. ונראה דזוהי נמי שיטת היראים סי' תכ"א, שכתב וז"ל, תולדה לסיכוך המקבל טומאה, שלא לתת לסכך דבר המקבל טומאה אפילו שלא לסכך שלא יאמרו כן מסכך בדבר המקבל טומאה, כדאמרינן בסוכה י"ב מנימין עבדא כו'. עכ"ל. ועי"ש בתועפות ראם אות ח' שיש נוסחא אחרת ביראים, והביא מספר העיטור בהלכות סוכה ח"ד שכתב, מהא שמעינן אם פירס תחתיו מפני טינוף העלין פסולה מפני מראית העין. ע"כ. ועי"ש שהביא מפסק שו"ע הנ"ל לענין פריסת סדין תחת הסכך, שאע"פ שהוא גופיה כשר, מ"מ צריך שיהיה באופן שיהא ניכר שהוא כשר שאין כוונתו לסכך, אבל בלא"ה ה"ז פסול בגלל מראית העין. ברם בפשוטו בדברי היראים נראה דגם המניח ע"ג הסכך מה שמקבל טומאה אע"פ שאינו לסכך כלל וכלל, ה"ז בכלל מראית העין, ויש בזה לא רק גדר איסור אלא גדר פסול, והיינו שבגלל איסור מראית העין קבעו חז"ל שם פסול על עצם הסכך. אבל לע"ע לא ראיתי ענין זה בפוסקים.

ומצאתי בתשובות הרשב"א ח"א סי' קצ"ו שכתב וז"ל, ומה שאמרת כי מעשה היה ביום הגשם בחג הסוכות שלקחו סולם ופנו החצר ממנו והשליכוהו ע"ג הסוכה ושכחוהו, אם פסל את הסוכה או מותר

מוכח שאין כונתו לנוי אלא ליבשה, סוף דבר לא הבנתי כונת הגאון בתשובה זו.

וכאמור הקדמונים הביאו סוגיא זו שאין להניח הבגד ע"ג הסוכה משום מראית עין, ולא נזכר זה ברמב"ם, ובשו"ע סי' תרכ"ט סעיף י"ט הוזכר ענין זה לגבי פריסת סדין בתוך הסוכה אי הוי להגן וכו', ולא לצורך קיום הסכך, ואיתא התם שאם הוא שרוי במים ה"ז ניכר ששוטחו ליכש, ומפורש בשו"ע שם שהך דינא שצריך שיהא ניכר הוא רק לכתחילה, ועי"ש במג"א ס"ק כ"ה, והגר"א שם ס"ק כ"ז, ובביאור הלכה באריכות, וכן עי' במג"א סי' תר"מ סק"ח, ודגול מרובה ופמ"ג שם. ואכתי צ"ע, דעיקר דין זה שנאמר בגמ' לאסור להניח בסכך דבר המקבל טומאה משום שיש בכך מראית העין, ולא כאשר יש בו איזה פסול אהל, האם זה פסול לכתחילה או אפי' בדיעבד, ולכאורה בעיקר שאלת הקדמונים להגאון הנ"ל, מאי שנא פירות מכסות, ואמאי על כסות איכא מראית העין, ועל פירות ליכא מראית עין, ומדוע העמידו השואלים את השאלה דמוכח מהגמ' שרק משום מראית עין אסור וממילא בנידון שאלתם אין איסור, ואכתי אותו האיסור מראית העין שיש בכסות יש גם בפירות, ואכן אין שם נידון אחר מלבד מראית העין, כיון שיש סכך כשר כהלכתו, ואין צורך בצירוף הפסול, ומפורש בגמ' שיש מראית העין שיבואו לומר שאפשר לסכך בדבר המקבל טומאה, וא"כ הכא נמי יבואו לומר שאפשר לסכך בפירות, שאף הם פסולים לסכך, הואיל ומקבלים טומאה, או אפילו בלי קבלת טומאה, משום דבעינן פסולת גורן ויקב, ולא פירות, עי' דעת מרדכי ח"א סי' מ"ו. ומהיכי תיתי לחלק בין הנושאים, וצ"ל דמיירי בגוונא דליכא מראית העין, וראה בסמוך.

ומצאתי בקרבן נתנאל שם סי' י"ז אות ח' על הגמ' דלא נימא מסכך בדבר המקבל טומאה, שכתב וז"ל, משמע אפי' הסוכה מסוככת כהלכתה, וקשה דלעיל סי' י"ד פסק

דין מראית העין בסכך, ס"ל דהוי פסול ולכל הפחות לכתחילה, וכן נמי שי' ר"ח שהביא זאת הגמ', דאילו משום מראית העין הוא דין בכל מקום, ואינו שייך לסוכה דוקא, והרמב"ם שלא הזכיר גמ' זו, י"ל דאכן ס"ל שאין כאן הלכה חדשה לפסול הסכך, אלא מעשה שהיה, וא"ל להוציא מה שגורם מראית העין ויבואו לטעות, וזה דין בכל מקום, וא"צ הרמב"ם לפרשו הכא.

והנה לעיל הובא מה דנקטו המפרשים דאיסור השתמשות בסוכה, הוא רק מה שגורם לביטול מצותה, ולפ"ז נראה לומר, דאם נקטינן שיש פסול מראית העין ואפי' רק לכתחילה, נמצא אפוא שכאשר שוטח כסותו ליכוש ע"ג הסוכה ונהנה מהשתמשות הסוכה, ה"ז גורם שע"י השתמשות זו, שוב אין הסוכה ראויה למצוה עכ"פ לכתחילה, וא"כ השתמשות זו היא גורם ביטול מצות סוכה, וא"כ ההשתמשות עצמה אסורה משום קדושת הסוכה, ואע"פ שאין ההשתמשות בעצם הסוכה ביטול מצותה, אלא זה נעשה בעקיפין ע"י זה שחז"ל מנעו קיום המצוה בכה"ג, וזה גופא אקרי שהשתמשות בסוכה גורמת ביטול מצותה. וגם לא לסכך. אלא סתם הניחו שם, דהשתמשות ליכא ופסול מראית עין איכא, ונמצא שאין ההשתמשות גורמת ביטול המצוה, אלא עצם הדבר מה שמונחת שם כסות, וזה אפוא לא שייך לאיסור הנאה מסוכה שגורם ביטול מצוה, וכש"נ. ברם יש להשיב ולחזור ולקיים דברינו, דכל שעצם הסוכה משמשת לאיזה חפץ של האדם, אע"פ שאין כוונתו לשם השתמשות, זה גופא איקרי השתמשות שמונעת את הסוכה מעשיית המצוה שבה.

שוב נאמר לי שכבר קדמוני בסברא זו מחכמי דורנו, אלא שהם כתבו סברא זו על האמור בשו"ע סוס"י תרכ"ט שאין לשבת בסוכה כאשר שטחו עליה הכסות ליבש, ראה משנ"ב שם ס"ק נ"ט, וכפי שהאריך בביאור הלכה עפ"י הר"ן, והיינו דלשיטה זו כל שאינו לנאותו אינו בטל כלפי הסכך,

להניחו שם, מסתברא שאפי' לכשתמצא לומר שאין מסככין בו, אפ"ה כל שהסוכה כשרה וצלתה מרובה מחמתה, שוב אין סכך פסול פוסל אותה, וכו', והיינו כתונתיה דמנימין כו', דאלמא אין בו אלא משום שלא יאמרו כלומר שבו סיכך ועשתה צלתה מרובה מחמתה, ומשמע דאפילו בשעת אכילה ושינה הוא דקאמר שאין בו אלא משום מראית העין, וכל זמן שרואין שהיא רטובה מותר, וכדמוכח נמי ממתני' דהדלה עליה את הגפן דקתני ואם היה הסכך הרבה מהן או שקצצן כשרה. עכ"ל הרשב"א. ותשובה זו נמצאת גם במיוחסות ס"י רט"ו, והובאה בב"י ס"י תרכ"ט. וכמדומה שבסוף דבריו מיישב שאלת הקרבן נתנאל, דבכל שאר המקומות שמצינו שיש סכך פסול, ולא אסרו משום מראית העין, צ"ל שאכן ליכא מראית העין, ותו מפורש בלשון הרשב"א שאין כאן פסול אלא דינא בעלמא שחובה למנוע מלעשות כן מפני מראית העין, וזוהי חובה על הגברא, אבל חז"ל לא קבעו איזה פסול בחפצא, ויש לציין משחיטת בן פקועה שהיא מפני מראית העין, אי הוי דין שחיטה מדרבנן ובעי ברכה, כלומר שחייל דין בבהמה שצריכה שחיטה, או דילמא הבהמה גופה א"צ שחיטה, אלא שהאדם צריך לשחוט מפני מראית העין, וראה ח"י רע"ק יו"ד סי' י"ג ס"ב. וראה מאמרי על עניני חנוכה "קובץ בית אהרן וישראל" גליון קט"ז, אות א'.

ונראה אפוא לפו"ר שאכן היא פלוגתא דקמאי, אם חז"ל קבעו גדר פסול משום מראית העין, או רק דינא על האדם למנוע זאת, והיא פלוגתא דיראים ורשב"א. ונראה דמתשובת הגאון הנ"ל נמי יש להוכיח שאלה זו, דאם ס"ל שיש פסול ע"י מראית העין, מאי האי דקשיא ליה על הגמ', דאמאי צריך למראית העין, ת"ל משום בזיון מצוה, והרי איכא נפ"מ, דמשום בזיון ליכא פסול בסכך, ומשום מראית העין איכא פסול, אלא לאו ש"מ שגם לדעתו ליכא שום פסול. ונראה דכל הראשונים הנ"ל שקבעו להלכה

ואע"פ שלא נעשה להגן אלא לצורך הבגד עצמו, ה"ז סכך פסול, עי"ש, ונמצא אפוא דשיטחה זו ליבוש, מונעת קיום המצוה בסוכה, ויש כאן אפוא ביטול מצות סוכה ע"י השתמשות, והיא פעולה בגוף הסוכה בהשתמשות שמונעת ומבטלת עשיית המצוה בה, וזה גופא אסור משום קדושת הסוכה, גם אם לא נקטינן כעונג יו"ט וסיעתו. וזה מבואר כש"נ דפסול משום מראית העין לשי' היראים, וכנ"ל. אכן נראה, דאע"פ שמה"ט אסור להניח כסות על הסוכה, דנמצא שע"י איזו השתמשות נמנעת המצות סוכה, הנה כל זה רק על עצם ההנחה על הסוכה, אבל לאחר שכבר הניח כסותו, הרי לשי' אלו הראשונים הסוכה כבר נפסלה, ואם נפסלה, הרי בפשוטו בטלה קדושתה, וראה קו"ש ביצה אות ע', ושוב לא שייך לומר שיהיה איזה חיוב על האדם להסיר משם את הכסות, ואין קושיא על הגמ' מה שנדרש להסיר את הכסות רק משום מראית עין ולא מעיקר הדין, אלא שכל זה אם הנידון הוא לשי' האומרים שאכן הסוכה פסולה כאשר הכסות עליה, ועי' בחי' הרא"ה וחי' הריטב"א שם, אבל בנידון דידן לענין איסור מראית העין, דאפילו אם נקטינן שהסוכה פסולה, כמובן שאין זה אלא מדרבנן, אבל מהתורה ה"ז סוכה כשרה ובקדושתה קאי, ולפיכך אם עושה השתמשות שמונעת המצוה של הסוכה, הנה בכה"ג י"ל דאכן איכא איסור לא רק בעצם הנחת הכסות, אלא גם מה שהכסות נמצאת שם הוי נמי איסורא, וצריך להסירה משם כדי להפסיק את המניעה לקיום המצוה שבסוכה, הואיל וזה גופא השתמשות אסורה, וכש"נ.

ואלא שראיתי להגר"א שם סק"ו, על הדין שפסק הרמ"א, שבונים סוכה תחת הגג, ואח"כ מסירין את הגג ואין זה תולמ"ה, כיון שאין הפסול בסכך עצמו, והביא שם מהרשב"א סוכה י"ב, והיינו הריטב"א, שכל זמן שהכסות ע"ג הסוכה ה"ז פסולה, ואע"פ כן ה"ז חוזרת ומתכשרת ע"י מה שמסיר את הכסות, ש"מ שאם אין הפסול בסכך עצמו ליכא תולמ"ה, והנה הגר"א הוכיח מגמ' זו גם על האופן שמתחילה היתה עשייתה בפסול, אע"פ שהתם בגמ' מיירי שתחילת עשייתה היתה בהכשר, וכבר עמד בזה בדמשק אליעזר שם, וכנראה לא ס"ל להגר"א שיש חילוק בין הנושאים, וחולק על רבים מהפוסקים, שלדעתם אין תולמ"ה אלא אם נעשה בתחילה בפסול,

וראה זה מצאתי להמג"א סי' תרכ"ו ס"ק ז', דשו"ט לענין פסול תעשה ולא מן העשוי, אם בנעשה מתחילה בהכשר ואח"כ נפסל, ואח"כ חזר להכשרו, אי איכא פסול תולמ"ה, וציין להגמ' סוכה י"ב, שאין פסול כזה, ופי' במחצית השקל שם כונת המג"א להא דמנימין עבדא כו', ולא מבעיא לשי'

לאחר שנתייבש, אטו לית ליה תקנתא לעולם בסוכה זו, ואין זה אלא תימה.

ולפיכך לולא דמספינא אמינא בכונת הגר"א, ואפשר שכ"ה גם כונת המג"א, עפ"י מה שנראה שי' היראים דע"י דאיכא מראית העין, אכן הסוכה פסולה מדרבנן, ואכתי הנידון הוא אמאי מהני סילוק הכסות בלבד, והרי הסכך פסול, וצריך לחזור ולנענעו כדי שלא יהיה פסול תולמ"ה, ומדלא קאמר הש"ס אלא שיסירנה בלבד, ש"מ דליכא פסול תולמ"ה, וטעמא כפי שכתב הרמ"א מדברי הקדמונים, שאין הפסול בסכך עצמו. אלא שדחוק לפרש כן, מאחר דלשון השו"ע הנ"ל סי' תרכ"ט סעיף י"ט שלכתחילה צריך להזהר שלא יהיה מראית העין, ולא נתבאר מה הדין בדיעבד, ואם אכל בלילה ראשון בסוכה כזאת האם צריך לחזור ולאכול, וכנ"ל, ולפז"ר פשט לשון השו"ע דליכא פסול בגוף הסוכה, ואינו אלא דין על הגברא למנוע מראית העין, וכפי שהוא גם לשון שו"ת הרשב"א הנ"ל, ואשר על כן קשה להעמיס בכונת המג"א והגר"א כדמשמע לן מהיראים, דאיכא פסול בגוף הסכך, ואכתי צריך תלמוד.

וכבר נתבאר בס"ד במאמרי על נר חנוכה שהדליקו במקום שכבר יש נר חנוכה, (ונדפס בקובץ בית אהרן וישראל גליון ק"מ) עי"ש וא"צ לכפול הדברים, וחזר הגר"א וכתב וז"ל, ואף לסברא האחרונה יש להוכיח קצת ממה שאמר לכי יבשה, והא צריך ליטול קודם לכן, דאח"כ אף אם יטול, יאמרו מכל מקום, ואין מועיל מה שנטל, וכן לסברתו של מנימין שאף בריבא יאמרו, מה מהני נטילתה. ע"כ. והנה על עצם השאלה מדוע ימתין עד שיתייבש, לא מובן לי הא בלא"ה יש לשאול כן, הרי החיוב להסיר הכסות הוא משום מראית עין, ומה"ט גופא צריך להסירה קודם שתתייבש, שהרי ברגע שיבשה כבר איכא מראית עין, ולכן נ"ל שאכן זוהי כונת הגמ' שלא יהיה איזה רגע של חשש מראית עין. ברם גם אם נקטינן שכונת הגמ' שרק לאחר שייבש אזי יסירנה, הנה לפז"ר כונת הגר"א היא כפי' מחצית השקל בכונת המג"א הנ"ל, וכאמור הוכחה זו אינה מובנת לי כלל, דמאי בעי תו למעבד, ואם כי כונת הגר"א היא עפ"י הבנתו שיסירנה לאחר שייבש, ויש לו אפוא האפשרות להסירה קודם לכן, הנה אכתי קשיא, ואם אכן מאן דהוא לא הסיר אלא

הרב דוב בעריש ראזענבערג

ברין זורק בלים מראש הגג ובא אחר ושברם במקל

ושברם במקל, הזורק חייב והמשבר פטור, דחשבינן ליה כשבור משעה שזרקו.

ובהגהת הרמ"א (חו"מ סי' ש"צ סעיף ה') הכריע בבעיא דרבא, דמשלם נזק שלם, כמו שרצו לפשוט בגמ' מתוך דינו של רבה, וז"ל דרסה על הכלי ולא נשבר, ונתגלגל למקום אחר ונשבר שם, משלם נזק שלם. וכ' עליו הגר"א (שם בס"ק י"ד) שהרמ"א בנה הכרעה זו על פסקו של המחבר בסי' שפ"ו סעיף ד' שפסק כרבה.

התוס' בבבא קמא שם (דף י"ז ע"ב בד"ה זרק) כתבו וז"ל זרק כלי מראש הגג כו' - נראה דאם זרק אבן או חץ על הכלי ובא אחר וקדם ושברו דפשיטא דחייב ולא שייך כאן מנא תבירא תבר, דאי אזלינן נמי הכא בתר מעיקרא לא משכחת בצורות חצי נזק וסברא פשוטא היא לחלק בין זורק אבן לזורק כלי עצמו.

ובפשטות הסברא היא דבכלי שהוא עצמו נזק אפשר לומר שמעיקרא כבר נחשב כשבור, אולם כשהכלי לעת עתה לא נפגע כלל, איך אפשר לומר שהוא כבר מעכשיו כשבור.

והנה הקצות החושן (בסי' שפ"ו ס"ק יד) הביא בשם הרמב"ן (בס' המלחמות, ב"ק כ"ו ע"א) ביאור אחר לגמרי בהבנת הגמרא לפשוט בעיא דרבא מתוך דינו של רבה. והוא דרבה לא קאמר אלא בא אחר ושברו דפטור המשבר אבל מזורק לא קאמר דחייב [ודלא כפירש"י שהבאנו לעיל דנקיט ל' כמילתא דפשיטא דרק המשבר פטור וממילא הזורק חייב לשלם שהשבירה מתייחסת דוקא אליו משום דבתר מעיקרא אזלינן], אלא כלפי לייא דרבה סבר דזורק ודאי פטור דאזלינן בתר תבר מנא ולא בתר מעיקרא, ואפ"ה גם את המשבר אי אפשר לחייב, דאין הכי נמי הוא הוא ששבר את

במשנה ריש פרק כיצד הרגל (בבא קמא דף י"ז ע"א) כיצד הרגל מועדת [כלומר ומשלמת נזק שלם] לשבר בדרך הלוכה, הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר, היתה מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברה את הכלים משלם חצי נזק. ובגמרא שם (ע"ב) תרנגול שהיה מפריח ממקום למקום ויצתה רוח מתחת כנפיו ושיברה את הכלים משלם חצי נזק. וקמתמה שם ממה נפשך אי כוחו כגופו דמי כוליה נזק בעי לשלם ואי לאו כגופו דמי חצי נזק נמי לא לשלם, ומתרין רבא לעולם כוחו כגופו דמי וחצי נזק צרורות הלכתא גמירי לה [דבהזיק ע"י כוחו משלם רק חצי נזק ולא נזק שלם].

ועוד שם בגמרא (י"ז ע"ב) בעי רבא דרסה על כלי ולא שברתו ונתגלגל למקום אחר ונשבר מהו בתר מעיקרא אזלינא וגופי' הוא [ומשלם נזק שלם] או דלמא בתר תבר מנא אזלינא וצרורות נינהו [ומשלם רק חצי נזק], תפשוט ל' מדרבה, דאמר רבה זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל [בעודו באויר] פטור [פי' רש"י פטור - המשברו וחייב הזורק אלמא בתר מעיקרא אזלינן והואיל וסופו לישבר לכשינוח כמי ששברו הוא דמי] דאמרין ליה מנא תבירא תבר, לרבה פשיטא ל' לרבא מבעיא ל'.

ובסופו של דבר לא נפשטה בעיית רבא. וכתב הר"ח (שם י"ח ע"א) דהוה כמו תיקו. וכיון שהגמ' השוותה דין רבה לבעיית רבא ולא מצאה דרך לחלק אלא אמרה לרבה פשיטא ל' לרבא מבעיא ל', א"כ מי שעדיין מסתפק בבעיא דרבא ע"כ לא פשיטא ל' האי דינא דרבה.

אבל רוב הראשונים פסקו לדינא דרבה, וכן נפסק בשו"ע (חו"מ סי' שפ"ו סעיף ד') וז"ל הזורק כלים מראש הגג, ואין תחתיהם כרים וכסתות, ובעודם באויר בא אחד

מעיקרא אזלינן, דלדידי' פשוט הוא דבשום אופן לא אזלינן בתר מעיקרא אלא דוקא בתר תבר מנא. אבל לצד זה שרבא לא פשיטא לי' כרבה אלא עדיין מסתפק לומר דבתר מעיקרא אזלינן ומייחסין את השבירה למי שהתחיל לזרוק, א"כ אין הכי נמי עדיין צריכין אנו לחילוק שעשו התוס' בין זרק כלי לזרק אבן, ודו"ק.

אלא דעדיין צ"ע איך יתרצו התוס' את סברת הרמב"ן, דהניחא בסברא אפשר לחלק בין זרק את הכלי עצמו לבין זרק אבן עליו, אבל סוף כל סוף עכשיו אין לכלי זה [העומד תחת האבן הנופלת עליו מן הגג ושתשבר אותו בעוד רגע] דמים ואיך יתחייב המשבר על שבירת כלי שאינו שוה כלום.

וצ"ל שגם נקודה זו הוכיחו התוס' בראייתם מדין חצי נזק צרורות. דאי אזלינן בתר מעיקרא היינו צריכים לחייבו נזק שלם, אלא ע"כ דבכגון דא אזלינן רק בתר תבר מנא ומעיקרא בשעת זריקת הצרורות עדיין לא חל עליו שום חיוב כלל, דאילו כבר הי' מתחייב מעיקרא משעת הזריקה, לא הי' יכול אח"כ בשעת שבירה לשוב ולהפטר ממה שכבר חייב. וא"כ ביני וביני כבר יש לפנינו כלי שאין לו דמים [שהרי עומד הוא תחת האבן העומדת ליפול עליו ושתשבר אותו בעוד רגע], ואיך יתחייב בשעת תבר מנא בתשלומי חצי נזק כשהנזק עצמו אינו עולה לכלום. אלא ע"כ דמכאן ראי' דאין אומרים סברא זו, ואדרבה מהכא ילפינן דאי אזלינן בתר תבר מנא מחשבים את הכלי כאילו יש לו דמים. ומכאן למדו התוס' לומר דבמשבר כלי אחרי שכבר נזרק עליו חץ או אבן חייב המשבר.

והרמב"ן אפשר לומר דס"ל דאין למדין מחצי נזק צרורות דהילכתא גמירא היא וחידוש, ולא ילפינן מיני' למקום אחר לסתור סברא דאי אפשר לחייב בתשלומין את מי ששיבר כלי שאין לו דמים כלל.

הכלי, אולם כלי זה, אחר שנזרק מן הגג, שוב אין לו דמים ואינו שוה אפי' חצי פרוטה, ולכן שניהם פטורים, הזורק פטור משום דאזיל בתר תבר מנא ולא הוא שבר את הכלי, והמשבר נמי פטור מפני ששבר כלי שאינו שוה כלום, וקאמר בש"ס תיפשוט מדרכה דאזלינן בתר תבר מנא מדלא קאמר הזורק חייב, ומסיק לרבה פשיטא דאזיל בתר תבר מנא ולרבה מספקא ליה, והשתא דקי"ל כרבה שניהן פטורין והרמב"ן כתב שכן הוא שיטת הרי"ף.

ולשיטה זו יוצא לנו דלא כפסק המחבר שכתב בדינו של רבה (ח"מ סי' שפ"ו סעיף ד') שהזורק חייב, ודלא כפסק הרמ"א (ח"מ סי' ש"צ סעיף ה') דבנתגלגל הכלי ואח"כ נשבר משלם נזק שלם, אלא אדרבה מדינו של רבה אנו למדים דבתר תבר מנא אזלינן ולכן מקרי צרורות ולא גופי' ומשלם רק חצי נזק.

אלא דלפי דרכו של הרמב"ן נדחו גם דברי התוספות, שכתבו לחלק בין זרק את הכלי עצמו מן הגג, דאז מנא תבירא תבר, לזרק אבן על הכלי דלא חשיב לי' למנא תבירא, דלגבי הסברא דאין לו דמים אין לחלק ביניהם, דכמו שאין אדם רוצה לשלם אפי' חצי פרוטה על כלי שנזרק מן הגג ויתרסק על הארץ בעוד רגע, כמו כן לא ישלם כלום גם על כלי העומד תחת האבן הנופלת עליו מן הגג ושתשבר אותו בעוד רגע. ואם כן שני האופנים שווים הם, וגם בזרק הכלי עצמו וגם בזרק עליו אבן יהיו שניהם פטורים, הזורק משום דאזלינן בתר תבר מנא ולא הוא שבר את הכלי, והמשבר מפני ששבר כלי שאינו שוה כלום.

נמצא שלשיטת רבה ברור דלא אזלינן בתר מעיקרא, ורק רבא נסתפק בזה ויש לו צד לומר דבתר מעיקרא אזלינן, וא"כ לרבה לא קשה כלל מה שהקשו התוס' דאיך יתכן הילכתא גמירי דחצי נזק צרורות אי בתר